

ŁUKASZ MALINOWSKI

MAŁY
PRZEWODNIK
PO HISTORII
POLSKI

12. RZECZPOSPOLITA SZLACHECKA

Mój braciszek poruszył kilka ważnych rzeczy, ale muszę go trochę przystopować. Przecież jeszcze nie wiecie, co działo się z Polską po śmierci ostatniego z Jagiellonów. Na szczęście Ania wam wszystko wyjaśni.

Szlachta wybiera króla Polski

W 1573 roku w Polsce nastał czas **królów elekcyjnych**. Oznaczało to, że tron nie był już dziedziczny, gdyż szlachta wybierała sobie króla. **Szlachta** – to ważne pojęcie, ponieważ w tym czasie ludzie nie uważali się za równych i dzielili się na różne warstwy. Mieliśmy chłopów, mieszczan czy właśnie szlachtę, a więc osoby o „szlachetnym urodzeniu”. Wywodzili się oni od rycerzy, czyli właścicieli ziemskich, którzy ćwiczyli się w walce. Z czasem szlachta zyskiwała coraz więcej przywilejów, otrzymywała zwolnienia z podatków i została dopuszczona do udziału w rządzeniu krajem.

Stany społeczne to inaczej zbiorowości ludzi charakteryzujące się pełnieniem określonych przez prawo i obyczaje funkcji w społeczeństwie. Podział na stan szlachecki, mieszczański, chłopski oraz duchowieństwo wyodrębnił się w systemach feudalnych.

Złota wolność – tak określa się okres panowania królów Rzeczypospolitej w XVI-XVIII w. dzięki poparciu szlachty poprzez nadanie jej coraz to większych przywilejów i swobód.

Sejm – najwyższy organ ustawodawczy, w Polsce funkcjonuje od XV wieku.

W 1505 roku sejm (czyli zgromadzenie szlachty) uchwalił przywilej nazywany konstytucją **nihil novi** (co znaczy: „nic nowego”). Od tej pory król nie mógł uchwalić nowego prawa bez zgody senatorów i szlach-

Jan Matejko, Potęga Rzeczypospolitej u zenitu. Złota wolność. Elekcja R.P. 1573. (1889). Fot. Wikimedia Commons, licencja public domain

ty. Władcom zawsze bardzo zależało, aby po swojej śmierci przekazać królestwo któremuś ze swoich synów. Dlatego gotowi byli na kolejne ustępstwa wobec poddanych, aby ci potwierdzili wybór następcy, a później nie buntowali się przeciwko niemu. Za czasów dynastii Jagiello-nów stało się więc zwyczajem, że każdy władca dawał szlachcie coraz to większe przywileje, stopniowo wyrzekając się części władzy. W efekcie, po bezpotomnej śmierci Zygmunta Augusta, to w rękach szlachty znalazła się decyzja, kto zostanie następnym królem Polski.

W 1573 roku szlachta z całego kraju zjechała się na **sejm elekcyjny**. Kandydatami do tronu byli monarchowie z innych krajów, między innymi władcy Rosji, Szwecji, Francji czy Austrii. Polacy zdecydowali się na młodego francuskiego księcia Henryka Walezego, który w zamian za wybór zobowiązał się do kolejnych ustępstw na rzecz poddanych. W tak zwanych **artykułach henrykowskich** obiecał, że każdy następny władca zostanie wybrany na drodze wolnej elekcji, bez zgody sejmu nie nałoży nowych podatków ani nie ogłosi **pospolitego ruszenia** (czyli nie zmusi Polaków do wojny), natomiast strzec będzie wolności religijnej i służyć

Rzeźba króla elekcyjnego Zygmunta III Wazy zdobi słynną kolumnę Zygmunta, która znajduje się przed Pałacem Królewskim w Warszawie. Fot. Wikimedia Commons, licencja CC

rad senatorów (doradców królewskich). W przypadku złamania tych artykułów, szlachta zastrzegła sobie prawo do wypowiedzenia posuszeństwa królowi. Z czasem te artykuły stały się podstawą naszego ustroju, a kolejni władcy musieli przysięgać ich przestrzegania.

Elekcja (z łac. Electio – wybór) – powoływanie monarchów, dostojników duchownych i świeckich w drodze wyboru.

Królowie elekcyjni

Rządy **Henryka Walezego** trwały zaledwie rok, ponieważ król uciekł z Polski. Nie dlatego, że się czegoś przestraszył, tylko zwolnił się tron we Francji i wołał być królem w swojej ojczyźnie niż w Polsce. Podczas kolejnych wolnych

elekcji na króla wybierano księcia Siedmiogrodu **Stefana Batorego** (władzał w latach 1575-1586), a potem szwedzkiego królewicza **Zygmunta III Wazę** (rządził w latach 1587-1632). Zygmunt okazał się sprawnym politykiem i jego rodzina na dłużej zajęła polski tron. Kolejnymi królami elekcyjnymi byli bowiem jego dwaj synowie, najpierw **Władysław IV Waza** (1632-1648), a później **Jan Kazimierz Waza** (1648-1668). Każdy z tych władców składał przy okazji swojego wyboru tak zwane **pacta conventa**, czyli osobiste zobowiązania króla wobec Polaków. Tak utrwalał się nowy ustrój Polski, który nazywamy **demokracją szlachecką**.

Liberum veto

W kolejnych latach okazało się, że skuteczne zarządzanie państwem zależało od współpracy króla i sejmu. Niestety, nie zawsze układała się ona dobrze. Niektórzy władcy próbowali ograniczyć **złotą wolność szlachecką** aby usprawnić rządzenie, a po śmierci przekazać władzę synowi.

Spotykali jednak na silny opór szlachty, który niejednokrotnie prowadził do wojny domowej. Długo żadna ze stron nie potrafiła zdobyć przewagi, a gdy sejm kłócił się z królem, bardzo trudno rządziło się państwem. Rosły też przywileje szlachty i coraz więcej uprawnień zyskiwał sejm walny (ogólnopolskie zgromadzenie szlachty) i sejmiki ziemskie (zjazd szlachty z danej ziemi). W 1652 roku doszło natomiast do bardzo niebezpiecznej sytuacji dla ustroju naszego państwa. Jeden z posłów zerwał sejm wypowiadając słynne **liberum veto**, czyli „nie pozwalam”! Od tej pory wykształciła się praktyka, że nawet pojedynczy szlachcic mógł przerwać i zakończyć obrady sejmu. Uchwalania nowych praw stało się bardzo utrudnione, co miało dla Polski straszliwe skutki. Liberum veto osłabiło nasze państwo, a w końcu przyczyniło się do jego upadku.

CZY WIESZ, ŻE...

- Rzeczpospolita szlachecka zwana jest inaczej I Rzeczpospolitą. Obejmowała ona Koronę Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego od połowy XV wieku do III rozbioru Polski w 1795 roku.
- W XVII i XVIII wieku zerwano sejm zgodnie z zasadą liberum veto 73 razy. Najczęściej przywilej ten wykorzystywali posłowie z ziem litewskich, a najrzadziej z wielkopolski.
- Z perspektywy czasu ocenia się, że polska demokracja szlachecka była pierwszym ustrojem demokratycznym w Europie.
- Pacta conventa, czyli umowa szlachty z królem podczas sejmiku koronacyjnego, nakładała na Henryka Walezego zobowiązania, na przykład: kształcenia 100 szlachciców polskich w Paryżu, wpłaty corocznej 450 tys. dukatów na rzecz Polski, sprowadzenia do Polski żołnierzy i uczonych czy odbudowy polskiej floty.
- Jedyną królową elekcyjną Polski była w latach 1575-1586 Anna Jagiellonka, choć od 1576 roku faktyczną władzę sprawował Stefan Batory.

DAWNIEJ TO BYŁO

SENAT
RZECZYPOSPOLITEJ
POLSKIEJ

Stowarzyszenie
„Wspólnota Polska”

CENTRUM DOSKONALENIA
NAUCZYCIELI
EDUKACYJNEGO, WARSZAWA POLSKA

MUZEUM
POCZĄTKÓW
PAŃSTWA
POLSKIEGO
W GNIEZNE